

CHRISTIANE MÜLLER

Sex hjälpverb och deras historia

En grammatikaliseringsstudie

Maria Bylin: Aspektuella hjälpverb i svenskan. (Acta universitatis Stockholmen-sis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 58.) Stockholm: Stockholms universitet (2013).

1 Syfte, frågeställningar och teoretisk bakgrund

Maria Bylin undersöker i sin avhandling den diakrona utvecklingen av sex aspektuella hjälpverb i svenskan (*bruka*, *tendera*, *börja*, *fortsätta*, *sluta* och *hota*) med fokus på hur dessa verb har fått sina hjälpverbsegenskaper. Hennes övergripande metod är att tillämpa så kallade hjälpverbstest på historiska belägg på dessa sex verb för att kartlägga när och i vilken

Müller, C., PhD candidate in Scandinavian languages, Centre of languages and literature, Lunds universitet. "Six auxiliaries and their story. A study on grammaticalization". *ANF* 131 (2016), pp. 201–207.

Abstract: In her dissertation *Aspektuella hjälpverb i svenskan*, Maria Bylin investigates the evolution of six aspectual auxiliaries in Swedish (*bruka* 'use to', *tendera* 'tend to', *börja* 'begin', *fortsätta* 'continue', *sluta* 'stop' and *hota* 'threaten'). The study is conducted within the framework of grammaticalization, and Bylin's primary method is to apply so-called auxiliary tests on a historical material covering texts from the 11th to the 21st century in order to examine when and how each of these verbs developed their auxiliary features. The findings indicate that there are some general tendencies and paths that most or all verbs seem to follow in their development, but that at the same time all verbs under investigation show individual deviations from the predictions created by auxiliation theory. Another goal of the study was to evaluate the validity of different auxiliary tests as indicators of auxiliary function. An important finding here is that the development of most auxiliaries is characterized by *layering*, i.e. typically, the relevant verbs come to be used in several functions (e.g. both as a main verb and as an auxiliary) simultaneously. A consequence of this is that such tests which indicate the absence of main verb properties reveal merely something about the presence or absence of layering and that hence tests which show the development of new auxiliary properties are more reliable indicators of auxiliary function. For Bylin, the most central criterion of auxiliation is the ability of the auxiliary to function together with a non-finite verb as a single predicate with shared arguments, which is most clearly indicated by the auxiliary's ability to occur in a passive raising construction. The dissertation concludes with a discussion of the more general question of how the category of auxiliaries should be defined and demarcated.

Keywords: aspect, auxiliaries, auxiliation, grammaticalization, layering, Swedish.

DOI: <https://doi.org/10.63420/anf.v131i.27743>

ordning olika hjälpverbsegenskaper har uppstått. Den teoretiska utgångspunkten för arbetet är *grammatikaliseringsteorin*, ett ramverk inom vilket man undersöker språkförändringar där lexikala ord och enheter utvecklar grammatiska funktioner. Hjälpverbisering (*auxiliation*) kan ses som en grammatikaliseringsprocess, eftersom hjälpverbisering innebär att lexikala verb utvecklar nya grammatiska (t.ex. aspektuella) betydelser, vilket leder till ytterligare förändringar i verbets argumentstruktur. Resultatet är att hjälpverb brukar bete sig som verb i vissa avseenden, men samtidigt skiljer sig från typiska verb i att de inte har någon egen aktionsbetydelse, utan snarare uttrycker grammatisk information om andra verbs aktioner och därmed påminner om böjningsaffix.

Bylin påpekar också att *grammatikalisering* inte egentligen kan uppfattas som en teori, utan snarare är en beskrivning av mönster och tendenser som man kan skönja i språkförändringar. Bylins studie anknyter således till grammatikaliseringsforskningen genom att den möjliggör en jämförelse mellan utvecklingen av svenska hjälpverb och sådana mönster och tendenser som tidigare har observerats i den internationella grammatikaliseringsforskningen. Ett mer övergripande mål med avhandlingen är att undersöka tillämpligheten av hjälpverbstest som kategoriseringsverktyg och att utifrån resultaten diskutera huruvida dessa test faktiskt indikerar hjälpverbsfunktion. Ett ytterligare mål är att diskutera avgränsningsproblematiken mellan kategorierna *verb* och *hjälpverb*.

I ett teorikapitel beskriver Bylin olika aspekter av grammatikalisering som antas vara relevanta för undersökningen av aspektuella hjälpverb. Här framhäver hon betydelsen av skiktning (*layering*) för hjälpverbsutvecklingen: Verb kan som resultat av grammatikalisering och skiktning användas i olika funktioner och med olika egenskaper, t.ex. både som huvudverb med nominala komplement (med den ursprungliga betydelsen), och som hjälpverb med den nya aspektuella betydelsen med verbfraser som komplement. Denna form av samexistens mellan gamla och nya former och betydelser har tidigare beskrivits som en vanligt förekommande effekt av grammatikalisering i allmänhet. Den centrala förändringen i hjälpverbiseringsprocessen är enligt Bylin *huvudsplitrning*, som leder till en konstruktion med ett komplext predikat bestående av två verb, där huvudverbet utgör det semantiska huvudet och hjälpverbet utgör det morfologiska och syntaktiska huvudet. Syntaktiskt uppfattar hon hjälpverbisering som en satsföreningsprocess mellan en finit sats och en underordnad nominalfrasliknande sats eller infinitivfras. Detta antagande får stöd i olika teorier; både formella grammatiker och funktionella lingvister ser hjälpverbskonstruktioner som ensatsstrukturer som har uppstått ur tvåsatsstrukturer.

Som nämnt ovan är grammatikalisering inte en teori i sig, men Bylin beskriver hur olika existerande teorier förklarar grammatikaliseringsfenomen. Kognitivt inriktade forskare t.ex. betraktar de semantiska förändringar som kännetecknar grammatikalisering som resultat av universella kognitiva processer såsom metaforisering, metonymisering, blekning och inferenser. Dessa semantiska förändringar anses även driva de syntaktiska förändringarna.

Inom formella teorier däremot ser man snarast reanalys och en strävan efter ekonomiska representationer som de drivande faktorerna bakom syntaktiska förändringar. Dessutom betraktar man här hjälpverbisering som resultat av en reanalysprocess (eller snarast *omanalysis*) av en strukturellt dubbeltydig struktur: Före reanalysen genereras verbet i frågan i V och genomgår flyttning, medan nästa generation analyserar verbet som ett funktionellt huvud som genereras i T istället. Övergången från verb till hjälpverb sker enligt denna syn abrupt från en generation till den nästa och kategorin hjälpverb får därmed en tydlig gräns. I detta skiljer sig formella teorier enligt Bylin från funktionell grammatik, där man ser hjälpverbisering som en successiv process som sker från användning till användning, snarare än som en reanalys mellan olika generationer. Bylin ställer sig dock kritisk till denna föreställning om en gradvis förändring och tillämpar begreppet *reanalysis* på sina undersökningsresultat, vilket tyder på att även hon utgår ifrån en abrupt reanalys som den grundläggande mekanismen bakom hjälpverbiseringen.

Ett problem som många grammatikaliseringsstudier måste bemöta är att reanalysen oftast bara blir synlig genom spridning av den nya strukturen. Detta gäller även Bylins undersökning: Hon betraktar syntaktisk reanalys som förutsättning för grammatikalisering, men samtidigt kan hon empiriskt bara undersöka spridningen av en reanalyserad struktur i materialet, genom att kartlägga när verben började användas i nya kontexter där de inte kunde användas innan, t.ex. med expletiva subjekt (eftersom reanalysen först blir synlig i förekomsten och spridningen av sådana konstruktioner).

2 Material och metod

Bylin undersöker sex hjälpverbskandidater i svenskan som uttrycker olika aspektuella betydelser: *bruka* markerar habitualitet, *tendera* habitual och proximativ betydelse, *börja*, *fortsätta*, och *sluta* uttrycker alla

fasal betydelse, och *hota* uttrycker proximativ aspekt. Materialet utgörs av en korpus som Bylin har sammansatt av flera delkorpusar (Svenska Akademiens ordbok, Litteraturbanken, Fornsvenska textbanken, Språkbanken och Svensk dramadialog) och täcker 1000- till 2000-talen. Bylin betonar att målet främst var att få en stor korpus snarare än ett tids- eller genremässigt representativt material. Hon har använt korpusen för att excerpera belägg på de sex hjälpverbskandidaterna med infinitivkomplement såväl som med andra konstruktioner, och för att göra vissa frekvensbedömningar. De relevanta beläggen används sedan för att tillämpa hjälpverbstesten på materialet.

Hjälverbstesten konstruerades främst som verktyg för att mäta hjälpverbsegenskaper synkront. Testen utgör metod och analysverktyg för Bylin, men samtidigt framställer hon sin studie som ett sätt att undersöka testens tillämplighet. Man kan alltså säga att testen utgör på samma gång metod och ett undersökningsobjekt i denna avhandling. Preliminärt förmedlar hjälpverbstesten intrycket att svenska hjälpverb bildar en prototypkategori, eftersom de flesta hjälpverbskandidaterna besitter vissa, men inte alla egenskaper av kategorin hjälpverb. Detta leder till osäkerheter vid avgränsningen av hjälpverbskategorin, och Bylin undersöker huruvida hjälpverbiseringsprocessen, dvs. grammatikalisering, kan vara orsak till denna osäkerhet. En möjlig förklaring för de nämnda gränsdragningsproblemen är då att olika hjälpverb kan befinna sig på olika ställen i grammatikaliseringsprocessen och därför uppfyller hjälpverbskriterierna i olika utsträckning.

Bylin tillämpar de följande hjälpverbstesten på sitt material: Verbet kan anses som ett hjälpverb om det tar infinita verbfraser som komplement och uttrycker grammatisk betydelse, men saknar aktionsbetydelse. Dessutom ska verbet ta infinita verbfraser som komplement som har svag objektskaraktär. Detta kan i sin tur bara testas indirekt genom att byta ut den infinita verbfrasen mot en nominalfras (dvs. genom att undersöka om verbet kan ta ett vanligt objekt), och genom att undersöka om verbets infinitivkomplement vanligtvis konstrueras utan *att*. Antagandet här är att *att* markerar nominalitet, och att frånvaron av *att* därför indikerar att infinitivfrasen inte fungerar som en nominalfras. Frånvaron eller närvaron av *att* i infinitivfrasen ska dock snarast betraktas som en statistisk indikator enligt Bylin. En ytterligare indikator för infinitivfrasens objektskaraktär är om hjälpverbskandidaten kan passiveras med infinitivfrasen som subjekt.

En ytterligare uppsättning av test undersöker om hjälpverbskandidaten är subjektsautonom, vilket betyder att subjektsreferenten inte har

någon semantisk koppling till verbet. Detta testas vanligtvis genom att undersöka selektionsrestriktioner när det gäller subjektet: Om det är t.ex. möjligt att konstruera verbet med ett expletivt *det* som subjekt är detta ett tecken på subjektsautonomi hos verbet (som i sin tur indikerar hjälpverbsstatus). Ett ytterligare test av subjektsautonomi går ut på att den passiva motsvarigheten av en sats med hjälpverb ska ha ungefär samma betydelse (dvs. samma rollfördelning) som den aktiva varianten av samma sats. Eftersom Bylin betraktar hjälpverbisering som en satssammansmältning ser hon detta test dessutom som en indikator på att det infinita verbet har blivit det semantiska huvudet i verbfrasen, eftersom det fördelar de semantiska rollerna till satsens argument. Aktiv $\approx$ passiv-testet visar alltså effekter av reanalysen enligt denna syn. Utöver de nämnda kriterierna finns ett morfologiskt test som innebär att typiska hjälpverb har defekt och/eller oregelbunden böjning.

I avhandlingens huvuddel belyser Bylin de sex hjälpverbskandidaternas individuella historier genom att kartlägga när verben uppträder med de ovan nämnda egenskaperna.

3 Resultat

Resultaten visar att man kan skönja vissa mönster och tendenser som alla eller nästan alla undersökta verb uppvisar och som överensstämmer med tidigare fastställda mönster vid grammatikalisering, men samtidigt visar många verb individuella avvikelser. En central tendens hos nästan alla undersökta verb är att den aspektuella betydelsen vanligtvis uppstår ur konstruktioner där verbet har ett aktionsnominal som komplement, och att de flesta verben börjar ta infinita verbfraser som komplement först efter den aspektuella betydelsen har etablerats. Verbet *hota* utgör ett undantag från detta mönster, eftersom *hota* kunde konstrueras med infinitivfras som komplement långt innan det utvecklade en aspektuell betydelse. Ett annat mönster som Bylin observerar är att det oftast är semantiska förändringar som skapar förutsättningarna för den vidare utvecklingen (t.ex. utvidgade selektionsrestriktioner på subjektet, som i sin tur skapar förutsättningar för subjektsautonomi). De semantiska förändringarna som leder till uppkomsten av de nya aspektuella betydelserna analyseras av Bylin som effekter av bl.a. blekning och inferenser – processer vars betydelse för grammatikalisering vanligen framhävs av framför allt kognitivt inriktade forskare.

Bylins slutsats är att hjälpverbiseringsprocessen på en övergripande nivå är förutsägbar, men att detaljerna i processen oftast är oförutsägbara. I stort sett stämmer utvecklingen av aspektuella hjälpverb i svenskan överens med de tendenser som har fastställts i den internationella hjälpverbiseringsforskningen, bortsett från faktumet att inget av de undersökta hjälpverben har vidareutvecklats till ett verbböjningsaffix och därmed fullbordat utvecklingen som hjälpverbiseringsteorin förutsäger för hjälpverb. Här kan man notera att t.ex. Hopper & Traugott (2003: 109) faktiskt framhäver att hjälpverb (eller grammatikaliserade enheter i allmänhet) inte nödvändigtvis behöver gå igenom alla steg i den möjliga utvecklingen, utan att processen kan avbrytas tidigare. På så sätt är en utveckling där lexikala verb blir till hjälpverb, men inte utvecklas vidare till affix, inte alls oväntad ur ett grammatikaliseringsperspektiv.

Studien tillåter ytterligare slutsatser om hjälpverbstesten, t.ex. att vissa hjälpverbsegenskaper resulterar ur historiska tillfälligheter snarare än ur hjälpverbiseringsprocessen. Detta gäller framför allt det morfologiska kriteriet på oregelbunden eller defekt böjning, som därför bedöms som ett otillförlitligt test för hjälpverbsfunktion av Bylin. En annan viktig slutsats är att skiktning måste tas med i beräkningen, eftersom det kännetecknar historien för många av de undersökta svenska hjälpverben (som idag oftast kan användas i flera olika konstruktioner och med olika betydelser). Eftersom de olika skikten kan finnas kvar väldigt länge och utvecklas parallellt med hjälpverbsutvecklingen går det inte att dra några slutsatser om graden av grammatikalisering utifrån huruvida huvudverbsegenskaper vid respektive verb har försvunnit eller finns kvar. Detta kan kontrasteras med det i grammatikaliseringsforskningen ofta ställda kravet på att reanalys först kan fastställas när ordet i fråga är inkompatibelt med den tidigare betydelsen. Medan detta är främst ett metodologiskt kriterium visar den diakrona undersökningen av hjälpverb att äldre och nyare betydelser på grund av skiktning kan samexistera även när verbet har reanalyserats som hjälpverb. Detta har i sin tur konsekvenser för hjälpverbstesten, då det visar att sådana test som testar avsaknaden av huvudverbsegenskaper är mindre lämpade som test för hjälpverbsfunktionen än sådana som testar utvecklingen av nya hjälpverbsegenskaper.

Det test som enligt Bylin tydligast indikerar hjälpverbsfunktion är aktiv $\approx$ passiv-testet (dvs. huruvida en hjälpverbskonstruktion kan passiveras utan att de semantiska rollerna påverkas). Detta resulterar ur Bylins syn på satsförening som den centrala förändringen i hjälpverbiseringsprocessen, eftersom testet indikerar huruvida hjälpverbskandidaten tillsammans med ett annat verb kan fungera som ett predikat med

gemensamma argument i en ensatsstruktur. Som nämnt ovan utgör testet för Bylin evidens för att en reanalys har ägt rum.

Slutligen understryker Bylin att hjälpverbstesten bara kan mäta effekter av hjälpverbisering, men inte hjälpverbighet i sig. Detta kan antas hänga ihop med den ovan beskrivna problematiken att reanalys (som enligt Bylin utgör den viktigaste processen i övergången från verb till hjälpverb) bara blir synlig genom spridning, vilket i sin tur kan fastställas i möjligheten att använda det grammatikaliserade ordet i nya konstruktioner (såsom det testas med hjälpverbstesten). När det gäller gränsdragningen mellan huvudverb och hjälpverb framhäver hon behovet av en oberoende definition av grammatisk betydelse för att tydligt kunna definiera hjälpverb eller avgränsa hjälpverb från huvudverb.

Litteratur

Hopper, Paul J. & Elizabeth Closs Traugott (2003): *Grammaticalization*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

